

לא אגדה, רעי?

קידוש הר סיני במבצע קדש

דורון בר

לא אגדה, רעי / לא אגדה, רעי

ולא חלום עובר

הנה מול הר סיני / הנה מול הר סיני

הסנה, הסנה בוער

והוא לוחב בשיר / בפי גדודי בנים

ושערי העיר / ביד השמשונים (י' מוהר)

זהותם של מקומות קדושים שונים, ובמיוחד היה הדבר נכון לגבי שאלת מקומו של הר סיני. ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו (פלאביוס יוספוס) אמנם ידע לספר לפני כ-2,000 שנה כי הר סיני נמצא במדיין שממזרח לים סוף, אך ספק אם הכיר אתר מסוים שבו היה ממוקם ההר המקודש. היהדות הרבתה לעסוק במעמדו המטפורי של הר מתן תורה, אך כמעט שלא דנה בשאלת מיקומו הפיזי. הנוצרים, לעומת זאת, עסקו רבות במיקומו של הר סיני כחלק מתהליך קידוש המרחב ואיתור המקומות הקדושים – תהליך שאפיין את התקופה הביזנטית בארץ ישראל. החל מאמצע המאה הרביעית לספירה זיהו המסורות הנוצריות את הר סיני בדרום חצי האי סיני, בהר המכונה בערבית "ג'בל מוסא" – הר משה. מאז התקופה הביזנטית ועד ימינו, התקיים ברציפות בחלקו הדרומי של חצי האי סיני מרכז התבודדות נוצרי חשוב, שנוצרו שמרו על המסורת כי הר מתן תורה הוא ההר שמתנשא מעל למנזרם. תוצאות מבצע סיני, והעובדה שהר סיני ה"נוצרי" נכלל בשטח שנכבש זה עתה, עוררו מיד דיון ועיסוק נרחב בשאלת יחסה של היהדות להר הקדוש. חיילי צה"ל ובעקבותיהם חוקרים, מטיילים והרפתקנים החלו לפקוד את אזור ההר ודיווחו על המראה המרשים של ג'בל מוסא (וג'בל קתרינה שמדרום), ואף ייחסו להר קדושה. "בחוגים הרבניים והדתיים התעוררה שאלת קדושת המקום ומקומו במסורת ונחלקו הדעות בנידון", כתב שמואל זנוויל כהנא, מנכ"ל משרד הדתות דאז – שסוגיית הקדושה של הר סיני העסיקה אותו מאוד. כהנא ראה בתוצאות מבצע סיני הזדמנות פז לעסוק בשאלת קדושת ההר ואולי אף להפכו לאתר עלייה לרגל יהודי, כפי שפיתח אתרים אחרים

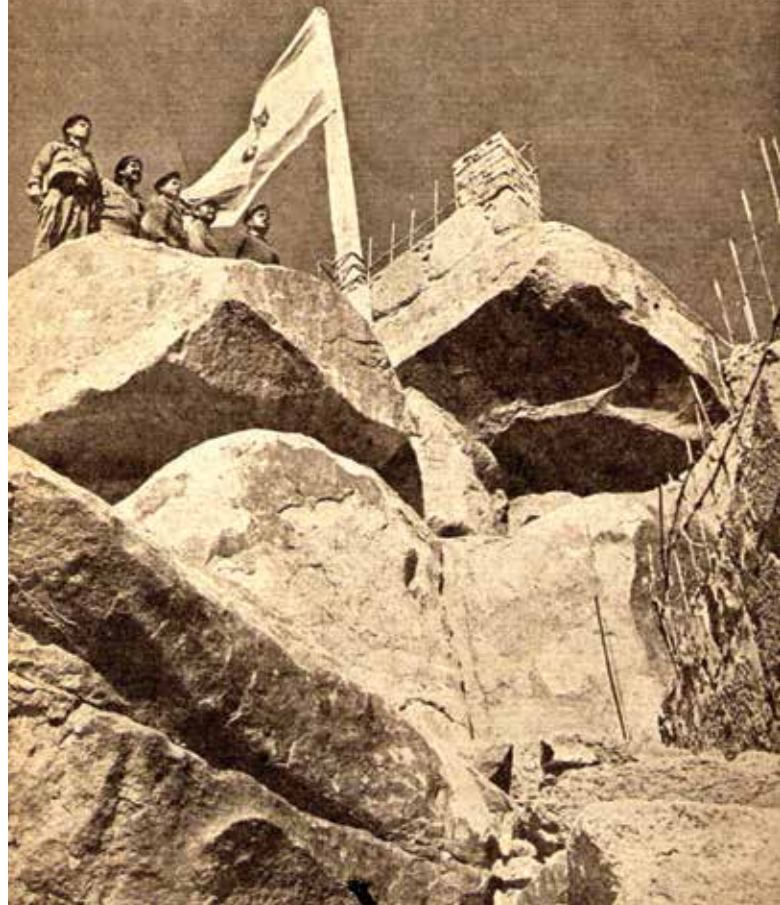
ב-29 באוקטובר 1956 הוצנח גדוד צנחנים של צה"ל בעומק שטח סיני, בצדו המזרחי של מעבר המיתלה. בכך נפתח "מבצע קדש" ("מבצע סיני"), שבמהלכו כבשו כוחות צה"ל במהלך מהיר ובתוך כמה ימים את חצי האי סיני. עד ל-22 בינואר 1957 שהתה ישראל בשטחים שנכבשו, ובתאריך זה השלימה את נסיגתה מרוב האזור (הפינוי הושלם סופית בראשית מרץ). לכיבוש חצי האי סיני היו השפעות שונות מבחינתה של מדינת ישראל, בעיקר ביטחוניות ומדיניות, אך אחת הסוגיות הנוספות שנקשרו בתקופת מבצע קדש הייתה שאלת מעמדו וקדושתו של הר סיני, שנכלל אף הוא בשטח שנכבש במהלך המבצע.

אל ראש ההר העפילו

זיהוי מסלול הנדודים של בני ישראל במדבר ומיקומו של הר סיני נותרו בגדר תעלומה במשך מרבית ההיסטוריה של עם ישראל. מגמת היהדות ה"ממוסדת" הייתה לטשטש את

ניהולו, ו"בתום תפילה מיוחדת שנערכה ליד קבר דוד הועבר הספר לגדודים הלוחמים למרגלות הר סיני" (ידיעות אחרונות, 1.11.1956). עוד נכתב בדיווח העיתונאי כי "הרגשתו של ד"ר כהנא כי חלומו לגאולת הר סיני ולהחזרת כבודו ומעמדו בעם היהודי הולך ומתגשם". אמירה זו של כהנא מלמדת על מחשבותיו, על הלכי רוחו ובעיקר על שאיפתו לגבי מעמדו של הר סיני. כמה ימים לאחר סיום הקרבות, העביר כהנא לאנשי משרד החוץ תיק ובו חומר הלכתי והיסטורי לגבי מקומו של הר סיני בהיסטוריה היהודית. הוא טען מחד גיסא כי "הר סיני נעקר מן האדמה המוחשית והוא נהפך כבר לרעיון מופשט. אין לסדר שום תוכניות פעולות וטקסים על ההר. כל מה שנעשה בהר יהיה קטנוני, פעוט לעומת הנשגב"; אך מאידך גיסא, כתב כי "הסמל הוא תופעה דתית והוא בא לסבר את האוזן ולהעמיד את האידאה המופשטת בצורה הניתנת להבנה".

אחת הדרכים של כהנא לפתור את בעיית היחס הדו-ערכי כלפי הר סיני בחוגי היהדות הייתה יוזמתו לזמן כינוס רב משתתפים, שמטרתו הייתה לעסוק בתעלומת מיקומו הפיזי של הר סיני ובמעמדו הסמלי והמעשי של ההר ביהדות. בכינוס זה, שהתקיים ביום 22 בנובמבר 1956, השתתפו אנשים מחוגים שונים – רבנים, אנשי ידיעת הארץ וחוקרים מהאקדמיה. היו כאלו שציטטו בתאוריה כי הר סיני נמצא באזור מדן, בצדו הצפוני-מזרחי של ים סוף, ואילו אחרים טענו כי יש לחפש את הר סיני בחלקו הצפוני של חצי האי סיני. אנשי מדע אחרים החזיקו בדעה כי הר סיני הוא אכן אותו ג'בל מוסא – שעל פסגתו הניף כמה ימים קודם לכן רחבעם זאבי (רמ"ט פיקוד דרום) את דגל ישראל. השאלה העיקרית של הכינוס, אשר גם עוררה סערה גדולה

דגל ישראל בהר סיני, שער "דבר לילדים", 1956

ברחבי הארץ (למשל קבר דוד בהר ציון, מערת אליהו שבפאתי חיפה או אשל אברהם שבבאר שבע).

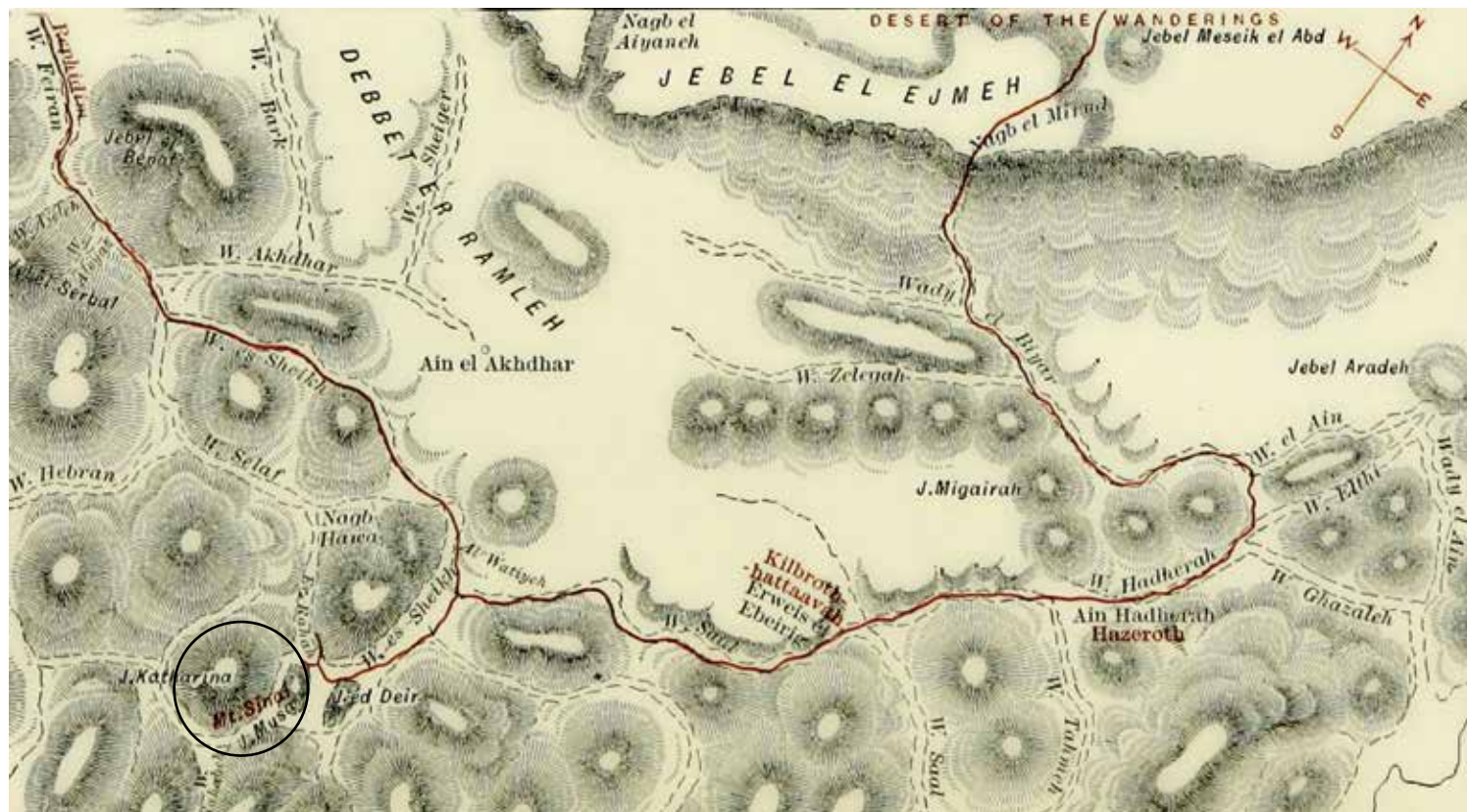
מרמזים אחדים אפשר ללמוד כי כמיהתו של כהנא להר מתן תורה החלה שנים רבות לפני מבצע סיני. במכתב שהעביר לשר החוץ בשנת 1950 ביקש כהנא לשקול כי מדינת ישראל, במסגרת ההסדרים עם מדינות ערב ביחס למקומות הקדושים, תדרוש לא רק גישה אל הכותל המערבי אלא גם מעבר חופשי של יהודים להר סיני. משה שרת שלל מכול וכול את ההצעה, והשיב לכהנא כי מעולם לא שמע על "תביעה לאפשר גישה חופשית להר סיני מאיזשהו צד מן היהדות החרדית". שרת הוסיף כי הוא "לא מכיר איזושהי מסורת ביהדות המסורתית על המקום. הצגת תביעה כזו מצד מדינת ישראל יכולה לסבך את הדברים והיא תחליש את טענת ישראל על המקומות הקדושים המסורתיים. מוטב שנוציא מחשבות אלו לחלוטין מראשנו" (מכתב מיום 14 במאי 1950).

כפה הר כגיגית

כיבושו המהיר של חצי האי סיני הכניס עד מהרה את האזור המדובר לתודעה הציבורית הישראלית. הנופים הבראשיתיים והסיפורים המוכרים מן התנ"ך הציתו את הדמיון ועוררו בקרב הציבוריות הדתית-לאומית שאלות ביחס למקומו של הר סיני. רצונו של כהנא לפעול ליצירת מוקד מקודש יהודי בהר סיני התנגש במגמת היהדות הממוסדת, שלא התעניינה במקומות קדושים באופן כללי וכאמור התעלמה מעניין מיקומו של הר סיני במיוחד. אלא ששמואל זנוויל כהנא כבר החל לפעול: במהלך מבצע קדש נטל ספר תורה שנשמר בהר ציון, שהיה תחת

ש"ז כהנא ו"אבן הסנה הבווער" מסיני ("פרחי מנגן")

(T. MacCoun, *The Holy Land in Geography and in History*, 1897) תחנות בני ישראל במדבר, הר סיני משמאל

שומר מצוות, הביע דעה חד־משמעית כי "מנקודת מבט ההלכה הדתית בעיית סיני איננה קיימת כי אין מצווה הקשורה בו ואין הוא מקום מיוחד לתפילה והתייחדות עם הבורא. לצורכי הדת אין צורך לבקש הזיהוי של הר סיני. סיני הפך לסמל" (א"י ברור, "זיהוי הר סיני ויחסו אליו", הארץ, 28.11.1956). הוא הוסיף ואמר כי "הנוף שבהרי סיני הוא מן הנהדרים בפראותם המדברית ומנזר סיני ערך היסטורי לו. מזה לא ייווצר מירון חדשה ואפילו לא הר ציון וקבר דוד" – רמז לפעילותו של כהנא בפיתוח המקומות הקדושים היהודיים במדינת ישראל ובמיוחד למעשיו בהר ציון. "זיהו נא אפוא משרדים חשובים [הכוונה למשרד הדתות ולכהנא עצמו] מליצור בעיית יחסיו להר סיני. בעיה זו איננה קיימת בשבילנו, זוהי פנטזיה מזרחית כנבי מוסא". בדבריו מכון ברור לאתר נבי מוסא שמדרום ליריחו, אתר עלייה לרגל מוסלמי שבו זוהה מאז ימי הביניים קברו של משה רבנו, בעוד לפי התנ"ך נקבר משה בארץ מואב ומקום קברו נותר עלום.

בתגובה לדברי ביקורת חריפים אלו ענה כהנא לברור ולאחרים כי העלייה לרגל של יהודים להר סיני כבר החלה: אינני יודע מתי השתחרר ציבור המשכילים מעלייה לשרידי קדושים בעוד שבכל יום אותו ציבור עולה לקברי הרצל וויצמן. כל עלייה למקום היסטורי היא חשובה מבחינה חינוכית ולאומית גם יחד. השלילה יכולה להיות לגבי תוכן העלייה ולא לעצם קיומה. יש צורך להסדיר את עניין הר סיני מפני שהעם איננו שואל ומאות זורמים אל המקום (הארץ, 8.12.1956).

באותו הקשר אף סופר בעיתון כי כהנא קיבל עידוד "על פעילותו בהקשר של הר סיני שעוררה תגובות חיוביות בקרב החוגים הלאומיים ובקרב הנוער המחפש ערכי חיים". כהנא ערך סיור באזור סיני ואף טס מעל פסגת ההר. הוא ניסה

בקרב המשתתפים, הייתה שאלת יחסה העקרונות של היהדות כלפי הר סיני בכלל והר סיני ה"נוצרי" בפרט. רבים מן הנוכחים, בעיקר אנשים מחוגי האקדמיה, שללו כל מעשה אקטיבי ביחס למקום זה; לדעה זו הצטרפו גם רבנים אחדים שטענו כי על היהדות, כפי שהיה בעבר, להשאיר את שאלת מיקומו הפיזי של הר סיני ללא ברור.

דוברים אחרים, בעיקר מחוגי הימין והציונות הדתית, טענו כי אין לשלול על הסף את קדושת המקום וכי יש להסתייע בדברי הכתובים ובעדויות עולי רגל בכדי להכריע בסוגיה זו. כהנא טען במהלך הכינוס כי "בריאותו הנפשית של העם דורשת סמלים הממחישים מעשים ומפעלים קדושים". הוא הוסיף ואמר כי "אין פלא שהר סיני עם האש והקולות והברקים הלהיבו מאד את נפש ולב העם היהודי. האמת המדעית חשובה פחות והעיקר הוא להגיש לעם סמל חי ומוחשי שיעורר את רגשותיו וידרבנו למעשים".

משתתפי הכינוס התדיינו בשאלה האם ראוי לעשות פעולות מעשיות ביחס להר סיני. היה מי שהציע לחצוב מן ההר לוחות ברית שיוצבו בבתי הכנסת, ואחר הציע לערוך בפסגת ההר טקס של קריאת עשרת הדיברות. בדומה למנהגו בהר ציון, גם בהר סיני היה כהנא מעורב במשלוח של אבנים "קדושות" ששימשו, בעיקר בקרב יהודי התפוצות, אבני יסוד של בתי כנסת.

"פנטזיה מזרחית כנבי מוסא"

התוצאות המעורבות של הכינוס לא ריפו את ידיו של כהנא והוא המשיך בפעילותו ביחס להר סיני. הנושא לא ירד מסדר היום, וכותבים שונים הביעו את דעתם ביחס לסוגיה זו. כך, למשל, התפלמס עם כהנא בנושא זה מעל דפי העיתונים פרופסור א"י ברור, מחשובי הגאוגרפים במדינת ישראל. ברור, שהיה

— אולי תיזכר, מוסא, היכן המעכר הנוח ביותר? ...

מה בין ועד סני

מיאמנו ישראלי קדיקטאוריסטן

לאחר סימנים לנוכחות יהודית היסטורית בקרבת הר סיני. הוא מצא סימוכין לכך בשמות המקומות שהבדוים מן הסביבה השתמשו בהם, שהיו לדבריו עבריים במקורם, ובאגדות "יהודיות-ערביות" המאשרות את קשירת הסיפור התנ"כי לג'בל מוסא. עוד הוא נתלה במסע, מעין עלייה לרגל, שערך הרב יהודה ליב הכהן מימון ערב מלחמת העולם הראשונה אל הר סיני. אלא שכהנא נבהל (כך נדמה) מעוצמת התגובות כלפי פעילותו בהקשר זה. הוא טען כי להר סיני אמנם אין קדושה מבחינה הלכתית, אבל יש לו בכל זאת חשיבות מיוחדת משום שבאגדה הוא נחשב חלק מהר המוריה – חיבור סמלי בין ירושלים לבין הר סיני. "עובדה היא", כך כתב, "שאליהו הנביא כן הלך להר החורב". כהנא עודד מאוד את "הדעה העממית המקובלת ביותר", לדבריו, שגורסת כי מיקומו של הר סיני הוא בחלקו הדרומי של חצי האי, בקרבת המנזר הנוצרי. לשיטתו, מבחינה הלכתית נמצא הר סיני בתוך תחומי ארץ ישראל. על הטענות כי יהודים לא פקדו כלל את המקום במהלך ההיסטוריה הוא ענה כי

לא עלו משום שלא ידעו את הדרכים ומשום שזה היה מסוכן. האגדה הנוצרית על כך ש"אותו האיש" [הכוונה לישוע] בעצמו מונע מיהודים לעלות על ההר מעידה על הקשיים הגדולים שעמדו בפני היהודים שביקשו לעלות על ההר. ובכל זאת היו יחידים שעלו ונכבדי ברצלונה עשו את הדרך והביאו אתם אבני זיכרון מהר סיני (מכתב של כהנא לעיתונות, אצ"מ, גל-360/20).

לעיון נוסף

1. ד' בר, לקדש ארץ: התפתחות המקומות הקדושים היהודיים במדינת ישראל, 1948-1968, ירושלים תשס"ז.
2. ר' ישפה, "האבן והסנה", קתדרה, 48 (תשמ"ח), עמ' 3-8.
3. י' שוורץ, "סיני במסורת היהודית ובמחשבת ישראל", קדמוניות סיני, תל אביב תש"ם, עמ' 79-97.

משלחת האוניברסיטה: — אילי תהליטו סוף-סוף, ביניכם, איזה מכס הוא הר האלוהים?

"מבצע קדש" באירוי של שמואל כץ: חיילי צה"ל עם משה רבנו, ומיהו "הר האלוהים"? (באדיבות נעמי כץ)

כהנא התכוון בדבריו לדברי ר' משה הנרבוני באמצע המאה ה-18, בפירושו ל"מורה נבוכים" לרמב"ם, כי נכבדי ברצלונה הביאו עמם אבנים מסיני.

נסיגת צה"ל מחצי האי סיני בראשית 1957 הביאה בסופו של דבר לקטיעת הדיון והפעילות המעשית ביחס להר סיני. כהנא ביקש להיות בין הישראלים האחרונים שעזבו את סיני, וביום נסיגת צה"ל מרוב חצי האי – שחל בט"ו שבט תשי"ז – נטע בטקס סמלי 12 עצים, כמניין שבטי ישראל. העצים ניטעו לאורך ואדי אל-עריש אשר זוהה כ"נחל מצרים", גבולה הדרומי של ארץ ישראל על פי המסורת.